

Zagospodarowanie przestrzennego potencjału kulturowego dolnośląskich wsi na przykładzie Dziwiszowa

Tomasz Eugeniusz Malec

Development of Spatial Cultural Potential of the Lower Silesian Villages: Dziwiszów - a Case Study

Słowa kluczowe: kultura materialna, kultura niematerialna, wieś dolnośląska

Wprowadzenie

Przestrzeń wsi dolnośląskich po II wojnie światowej, opuszczona przez ludność niemiecką, została zasiedlona przez osoby pochodzące w większości z centralnej i wschodniej Polski. Zmiana ta spowodowała zerwanie ciągłości relacji pomiędzy kulturą materialną a niematerialną. W miejsce ludności reprezentującej kulturę niemiecką pojawiła się nowo przybyła ludność polska. W ten sposób bardzo szybko doszło do zajęcia przestrzeni materialnej przez społeczeństwo, reprezentujące inny krąg kulturowy. Sytuacja ta, będąca następstwem wyniku działań wojennych, musiała nieuchronnie spowodować poważne problemy przestrzenne o złożonym, wielopłaszczyznowym charakterze.

Człowiek kreując przestrzeń, dostosowuje ją do swoich potrzeb. Potrzeby te, właściwe dla danej epoki czy też danego okresu, ewoluują w zróżnicowanym tempie, zależnym w dużej mierze od czynników zewnętrznych. Zagospodarowana stosownie do tych potrzeb przestrzeń, będąca wytworem określonej kultury niematerialnej, stanowi odzwierciedlenie jego wiedzy, umiejętności, tradycji i zwyczajów oraz religii. W przypadku wsi dolnośląskich zagospodarowanie przestrzeni dokonane

zostało przez ludność niemiecką. Oznacza to, iż układ urbanistyczny wsi, architektura budynków mieszkalnych oraz obiektów użyteczności publicznej, a nawet infrastruktura techniczna stanowiły tuż po wojnie efekt oddziaływania kultury niemieckiej.

Potencjał kulturowy wsi dolnośląskich

Cechą charakterystyczną ludzi przynależnych do kultury niemieckiej jest stosunek do pracy, oparty na religii. Luteranizm przyczynił się do wytworzenia, między innymi, takiego modelu pracy, w którym jest ona podstawą niezależności człowieka. W tym ujęciu praca ma znamiona podstawy wolnej egzystencji, dzięki której człowiek, będąc niezależnym, może kształtować swoje życie w sposób odpowiedzialny i świadomy, a jednocześnie stosowny do uzyskiwanych przez niego efektów. Bardzo ważne jest więc takie zagospodarowanie przestrzeni, które umożliwi jak najefektywniejsze wykonywanie swoich obowiązków. Takie podejście do przestrzeni wymaga jej nieustannego dopasowywania do potrzeb, związanych z realizacją wszelkich niezbędnych obowiązków.

Jednocześnie, bardzo ważną rolę w kulturze niemieckiej odgrywa hierarchizacja, stanowiąca zasadniczy element organizacji życia i pracy zarówno na poziomie jednostki, jak i społeczeństwa. Znaj-

Key words: material culture, non-material culture, Lower Silesian village

Introduction

Following World War II, the rural area of the Lower Silesia was abandoned by the German population and then populated by people originating mostly from central and eastern Poland; this change interrupted the continuity of the relationship between material and non-material culture. The population, which represented the German culture, was replaced with newly arrived Polish residents; the material space was instantly taken over by a population originating from a different cultural circle. This situation was one of the outcomes of the war and inevitably caused severe spatial issues of complex, multi-faceted character.

Humans, when managing their space, adapt it to their needs. These needs, appropriate for a given era or period and depending largely on external factors, evolve at different rates. Space which is developed in accordance with current needs, as a product of a particular non-material culture, reflects its knowledge, skills, traditions, customs and religion. In the case of the Lower Silesian villages, the space was first arranged by the German population. This means that in the post-war period, both the layout of the villages and the architecture of the individual residential

buildings and other facilities, or even the technical infrastructure was highly influenced by the German culture.

Cultural potential of the Lower Silesian villages

A typical characteristic of the German culture is its religion-based attitude to work. Lutheranism contributed to the development of the model, in which work constitutes the basis of human independence. In this regard, work bears the characteristics of the basis of free existence; it enables humans, as independent beings, to shape their life in a responsible and conscious way and to manage it to achieve desired outcomes. Therefore, spatial arrangement, which allows for the most efficient performance in this culture, seems to be of the highest importance. This approach to space requires its constant adjustment to needs that result from the fulfilment of all necessary tasks.

At the same time, in the German culture, hierarchy is significant; it constitutes the core of life and work organisation of the society and individual people. This is reflected in the spatial development on virtually every level. Castles or palaces, which belonged to the highest social classes, played a very important role in the Lower Silesian villages. They were the main residential buildings of the local manor farms. It is worth emphasising that their owners not only acted as administrators, but they also carried out

some charitable community work. Unlike on Polish farms where, historically, education of the lower classes seemed to be of less importance; in the long term, it could lead to adverse changes in the social structure. The landowners, while maintaining their privileged and irrefutable position, often participated in the most important local celebrations. All manor buildings and their surroundings, in terms of aesthetics, functioned as an exemplar for other residents of the area. For this reason, all castles, palaces and manor houses, with accompanying facilities, were built with great attention to detail [Gubańska 2008, p. 180]; this attention focused not only on the functional aspects of the architecture resulting from the Lutheran attitude to life and work, but also their aesthetic value.

The space of the Lower Silesian villages, therefore, developed continuously for hundreds of years in accordance with the evolution of the culture, including social and economic circumstances. After the World War II, due to the almost absolute replacement of the local population, a complete transformation of their social and economic character took place. The rural area, created, managed and used by the German society, began to be slowly adapted to the needs of its new hosts. Due to cultural differences, the problem of adjusting the spatial arrangement of post-German villages to the new, Polish culture arose [Niedźwiecka-Filipiak 2009, p. 8–9]. It concerned

duje to odzwierciedlenie w kształtowaniu przestrzeni na praktycznie każdym jej poziomie. Znaczącą rolę w przestrzeni wsi dolnośląskich odgrywały zamki bądź pałace, przynależne najwyższym warstwom społecznym. Stanowiły one główne, mieszkalne zabudowania folwarków. Istotnym jest, iż ich właściciele pełnili nie tylko funkcje zarządcze, ale i charytatywne, prowadząc działalność społeczną. W przeciwieństwie do polskich właścicieli ziemskich mniejszą rolę odgrywała natomiast edukacja niższych warstw, która w dłuższej perspektywie czasowej mogłaby doprowadzić do niekorzystnej zmiany struktury społecznej. Właściciele ziemscy brali też udział w ważniejszych ceremoniach wsi, zachowując równocześnie swoją uprzywilejowaną, a zarazem niepodważalną pozycję. Zarówno wszystkie budowle folwarków, jak i ich otoczenie pod względem estetycznym stanowiło wzór do naśladowania dla pozostałych mieszkańców wsi. Z tej przyczyny zamki, pałace oraz towarzyszące im obiekty folwarczne budowane były z dużą dbałością o szczegóły [Gubańska 2008, s. 180]. Dbałość ta obejmowała nie tylko aspekty funkcjonalne, powiązane z luterzańskim stosunkiem do życia i pracy, ale i estetyczne.

W ten sposób przestrzeń wsi dolnośląskich rozwijała się nieprzerwanie przez kilkadziesiąt lat, stosownie do ewolucji warunków kulturowych, a więc i społeczno-ekonomicznych. Po II wojnie światowej, w związku

z niemal całkowitą wymianą ludności, zmieniła ona charakter w obrębie wymienionych pól. Przestrzeń wsi, tworzona, zarządzana i wykorzystywana przez społeczeństwo niemieckie zaczęła powoli być dostosowywana do potrzeb nowych gospodarzy. Ze względu na różnice kulturowe powstał problem dostosowania zachowanego układu przestrzennego wsi poniemieckich do funkcjonowania w Polsce. [Niedźwiecka-Filipiak 2009, s. 8–9]. Dotyczył on zarówno przestrzeni publicznej, jak i poszczególnych budynków oraz ich wnętrza. Należy podkreślić, iż przejęta przestrzeń znajdowała się w zróżnicowanym stanie technicznym – na skutek działań wojennych, wywózki części dobytku przez ludność niemiecką oraz powojenne grabieże. Ponadto, przybyła na Ziemię Odzyskaną ludność polska dysponowała, z reguły, ograniczonymi możliwościami finansowymi, a przynależność Dolnego Śląska do Polski stosunkowo długo nie była potwierdzona traktatami międzynarodowymi, co w świadomości społecznej zaowocowało poczuciem niepewności i rezerwą w podejmowaniu długofalowych decyzji inwestycyjnych, chociażby w zakresie remontu zasiedlonej substancji mieszkaniowej.

Położony w powiecie jeleniogórskim Dziwiszów (dawn. m.in. Berwisdorf, Berbisdorf, a od 1945 r., pocz. Babice), założony został najprawdopodobniej już w II połowie XIII w. Pierwotnie Dziwiszów był wsią rycerską, zlokalizowaną przy

szlaku do Jeleniej Góry, której mieszkańcy trudnili się, poza rolnictwem, pozyskiwaniem aluwialnego złota (w rzekach Złotoucha oraz Jeleniak). Pod koniec XVIII w. nastąpiło znaczne przyspieszenie rozwoju wsi, spowodowane inwestycjami w górnictwo rud srebra, ołowiu i miedzi [Firszt 2006, s. 77–78], zatrzymane już w I połowie XIX wieku zamknięciem pobliskiej kopalni ze względu na nieoptymalność wydobycia. Na skutek tego umiejscowiony przy szlaku handlowym Dziwiszów, podzielony na część Górną i Dolną, stał się bazą noclegową oraz miejscem lokalizacji urzędu celnego, a także ośrodkiem tkactwa chałupniczego. Obie części Dziwiszowa pod koniec XIX w. miały łącznie ok. 240 budynków, pałac wraz z parkiem i zespołem folwarcznym oraz stajnię, 2 kościoły (ewangelicki i katolicki), 2 szkoły, 2 młyny wodne, browar, kamieniołom z wapiennikiem, 4 gospody oraz prawie 70 warsztatów tkackich. Ponadto, na początku XX wieku powstała niewielka fabryka maszyn rolniczych oraz poczta z telegrafem, a także kolejna gospoda z miejscami noclegowymi¹. Ze względu na interesujące krajobrazowo położenie wsi (ryc. 1), w tym samym czasie Dziwiszów stał się ośrodkiem turystycznym o bardzo dobrej kondycji ekonomicznej, utrzymującej się aż do II wojny światowej.

as much the public space as the specific buildings and their interior. It should be emphasised that the technical condition of the newly acquired space varied greatly due to the war, the removal of personal property by the German population and post-war looting. Moreover, the Polish population moving to the Recovered Territories usually had limited financial capacity; the inclusion of the Lower Silesia into Poland was then not confirmed by appropriate international treaties for a relatively long time. All this resulted in a long-lasting uncertainty and reservation in making long-term investments, for example, commencing a renovation process of inhabited property.

The village of Dziwiszów, located in the Jelenia Góra County (previously, among others, Berwisdorf, Berbisdorf, and since 1945, Babice) was probably founded as early as the second half of the thirteenth century. Originally, Dziwiszów was a knight village, located on the route to Jelenia Góra, whose inhabitants, besides farming, were engaged in obtaining alluvial gold from the Złotoucha and Jeleniak rivers. At the end of the eighteenth century, the alluvial gold from the Złotoucha and Jeleniak rivers. At the end of the eighteenth century, the pace of development of the rural areas increased significantly due to investments in silver ore, lead and copper mines [Firszt 2006, p. 77–78], later intermitted in the middle of the nineteenth century by the closure of the nearby adit as production

became unprofitable. As a result, Dziwiszów, located on the trade route and divided into the upper and lower parts, became the accommodation base and customs office base as well as the centre of a home weaving industry. The whole of Dziwiszów at the end of the nineteenth century consisted of a total of approximately 240 buildings, including a palace complex with a park, farm buildings and a barn, two churches (Protestant and Catholic), two schools, two water mills, a brewery, a quarry with a lime kiln, 4 inns and almost 70 home-based weaving looms. Moreover, at the beginning of the twentieth century, a small factory of agricultural machines was founded, as well as

a post office with a telegraph and one more inn offering accommodation¹. The interesting landscape of the surrounding terrain (Fig. 1) resulted in Dziwiszów becoming a lucrative tourist destination; it continued to be so until the World War II.

Cultural determinants of Dziwiszów's development

The above outline of the history of Dziwiszów suggests that the residents used the changing economic environment skilfully in order to obtain maximum benefits. An important

Ryc. 1. Zachowane walory krajobrazowe Dziwiszowa (fot. Ewa Malec-Wysocka)

Fig. 1. Preserved landscape of Dziwiszów (photo by Ewa Malec-Wysocka)

Kulturowe uwarunkowania rozwoju Dziwiszowa

Przedstawiony powyżej zarys historii Dziwiszowa wyraźnie wskazuje na umiejętne wykorzystywanie przez mieszkańców zmieniających się warunków ekonomicznych otoczenia w celu uzyskania jak największych korzyści. Istotnym elementem rozwoju wsi było też powszechne wykorzystywanie osiągnięć technicznych i technologicznych (początkowo sztolnie, następnie warsztaty tkackie, poczta, a wreszcie fabryka maszyn). Ponadto, mieszkańcy wsi szybko dostosowywali się do ewoluujących warunków społecznych, m.in. wykorzystując walory turystyczne miejscowości już od przełomu XIX i XX w., a także tworząc klub sportowy oraz stowarzyszenie turystyczne² (RGV³). W tym czasie Dziwiszów stał się ważnym letniskiem, znakomicie zlokalizowanym nie tylko względem pobliskiej Jeleniej Góry (dawn. Hirschberg im Riesengebirge), ale i Szklarskiej Poręby (Schreiberhau) i Karpacza (Krummhübel). Podkreślić należy, iż stopień organizacji społeczno-ekonomicznej przedwojennego Dziwiszowa jest w tym czasie typowy dla zaawansowanej cywilizacji europejskiej, znajdującej się, w stosunku do otoczenia, na wysokim poziomie rozwoju.

Wskutek działań wojennych i przyłączenia Dolnego Śląska

do Polski nastąpiła, podobnie jak w przypadku pozostałych miast i wsi regionu, emigracja miejscowej ludności Dziwiszowa do Niemiec – pochodzenia zarówno niemieckiego, jak i słowiańskiego. Na opuszczone tereny przybyli osadnicy polscy z Polski wschodniej oraz centralnej. Tym samym, zaistniała potrzeba dostosowania przestrzeni do ich możliwości i wymogów. W tych bardzo trudnych i skomplikowanych warunkach, przy bardzo niskich środkach finansowych rozpoczęto działania przystosowawcze. Brak ludzi pozostających do tej pory w nierozzerwalnym związku z przestrzenią materialną spowodował przede wszystkim zasadnicze zmiany organizacyjne. W obiektach folwarcznych, w miarę możliwości, rozpoczęto lokowanie Państwowego Gospodarstwa Rolnego (PGR). Wynika z tego, iż zachowano jedną z głównych funkcji zespołu folwarcznego, czyli – uprawę roli. Zachowana została również funkcja przemysłowa fabryki, produkującej maszyny rolnicze pod zmienioną, polską od tej pory nazwą (Fabryka Maszyn Rolniczych).

Przybyła ludność polska była w stanie zaadaptować do swoich potrzeb i wykorzystać dorobek techniczny i technologiczny, pozostały po poprzednich mieszkańcach. Nieco większe wyzwanie stanowiła aklimatyzacja ludności polskiej w ponemieckich zabudowaniach mieszkaniowych. Pod względem standardu zamieszkiwania występowały często stosunkowo duże różnice pomiędzy

poprzednim a obecnym miejscem zamieszkania, jednak nie były one istotnym źródłem problemów. O wiele ważniejszym były problemy natury ekonomicznej (ryc. 2), niepozwalające w okresie powojennym na pełne wykorzystanie przejętej przestrzeni mieszkaniowej, a w dłuższym czasie prowadzące do jej przynajmniej częściowej dewastacji zarówno w odniesieniu do fragmentów, jak i całych budynków⁴.

Największym problemem natury kulturowej, mającym nierozzerwalny związek z organizacją i funkcjonowaniem całej przestrzeni wiejskiej, była konieczność nie tyle zrekonstruowania, co ponownego stworzenia złożonej struktury społecznej nowych mieszkańców Dziwiszowa. Dopiero do jej sposobu funkcjonowania dopasować można by organizację przestrzenną wsi. Wszystkie więc zmiany przestrzeni w sensie materialnym dostosowywane być powinny do tej właśnie nowej struktury społecznej. Problem ten był jedną z głównych przyczyn długotrwałej adaptacji przestrzeni miast i wsi dolnośląskich do potrzeb ich polskich mieszkańców. Brak wzięcia pod uwagę tego czynnika prowadzić mógł jedynie do dalszej alienacji ludności wobec przestrzeni materialnej, a więc z jednej strony powodować dalsze zaniedbania przestrzeni, a z drugiej – chęć opuszczenia obcego pod względem społecznym miejsca. Z powyższego wynika, że do pełnej adaptacji kulturowej zagospodarowanej wcześniej przestrzeni

element in the village's development was common use of technical and technological achievements, initially including adits, then weaving looms, a post office and finally an agricultural machines factory. In addition, the residents of the village managed to adapt quickly to evolving social conditions, for example by benefiting from the tourist attractiveness of the village from the late nineteenth and early twentieth centuries, as well as by creating a sports club and a tourist association² (RGV³). At that time, Dziwiszów has become an important holiday resort, situated perfectly in the proximity of Jelenia Góra (prev. Hirschberg im Riesengebirge), Szklarska Poręba (Schreiberhau) and Karpacz (Krummhübel). It should be noted that the socio-economic organisation level of pre-war Dziwiszów represents at that time an advanced European civilization; in relation to the surrounding areas, its level of development was high.

The war and the inclusion of the Lower Silesia to Poland resulted in the migration of the local population of Dziwiszów, of both German and Slavic origin, to Germany. A similar movement was observed in other cities and villages of the region. The abandoned land was then populated by the settlers from eastern and central Poland. This necessitated the adaptation of the existing spatial solutions to the capabilities and requirements of the new inhabitants. In these difficult and complicated circumstances, the adaptation was initiated

Ryc. 2. Odnowiony, z zachowaniem oryginalnej architektury, budynek mieszkaniowy w Dziwiszowie (obecnie gospodarstwo agroturystyczne) (fot. Ewa Malec-Wysocka)

Fig. 2. Newly renovated, maintaining the original architecture, building in Dziwiszów (now agrotouristic venture) (photo by Ewa Malec-Wysocka)

with limited financial measures. The lack of people, who were inextricably connected to the material space of the region, resulted primarily in major organisational changes. Wherever it was possible, manor buildings were turned into State Agricultural Farms (PGR). This meant that land cultivation, one of the main functions of any manor, was retained. Similarly, the industrial function of the agricultural machinery factory was preserved, with the amended Polish name.

It means that the new Polish population was able to adapt the technical and technological achievements left behind by the previous inhabitants to their needs and to take

advantage of them. Similarly, the acclimatisation of the Polish population in the former German residential buildings proved to be a feasible task. In terms of living standards, significant differences between the former and current place of residence could be observed; this, however, proved not to be a problematic issue. Of far greater significance were economic difficulties (Fig. 2), which, during the post-war period, did not allow for the full use of the acquired residential area; in the long term, they lead to at least partial devastation of some of the building fragments or even entire facilities⁴.

półpublicznej i publicznej niezbędna jest sprawna organizacja społeczna przybywającej na to terytorium społeczności.

Pozycja wyjściowa, czyli powojenna, ludności polskiej w Dziwiszowie oraz w innych miejscowościach Dolnego Śląska pod względem ekonomicznym i społecznym była bardzo słaba. Na Dolny Śląsk przybyła, jak wcześniej wspomniano, przede wszystkim ludność zubożała, pozbawiona właściwego jej kontekstu społecznego, i co niezwykle istotne, najczęściej ciężko doświadczona koniecznością opuszczenia dotychczasowych siedzib oraz wyjątkowo brutalnymi w tej części Europy działaniami wojennymi. W tych warunkach społeczno-ekonomicznych rozpoczynanie nowego życia na przejętych przez Polskę terenach było bardzo trudne.

Wyłączywszy narzuconą przez organy nadrzędne organizację terytorialną o często wyraźnym zabarwieniu politycznym początkiem sprawnego funkcjonowania nowoczesnego społeczeństwa jest oddolne tworzenie małych, a z czasem i większych struktur społecznych. Takie struktury zaczęły powstawać w Dziwiszowie na początku lat 70., czyli ok. 25 lat po przejściu przez ludność polską zarządu nad wsią; w tym przypadku był to klub narciarski. Na jego potrzeby rozpoczęto zagospodarowywanie użytkowanego do tej pory jedynie w małym stopniu terenu Łysej Góry na przestrzeń rekreacyjno-sportową. Niemniej, był to początek turystyki

narciarskiej w najbliższej okolicy, który położył podwaliny pod powstanie sprawnie działającej stacji narciarskiej. Biorąc pod uwagę czas, potrzebny do wytworzenia nowej pod każdym względem organizacji społecznej wśród ludzi, pochodzących z różnych miejsc oraz zróżnicowanych warstw społecznych, a także warunki wyjściowe powstanie oddolnych inicjatyw, nastąpiło to bardzo szybko. W kolejnych latach działalności aktywizacyjne, z powodu trudnego dostępu do środków finansowych oraz zmiany systemu gospodarczego były ograniczone; pomimo to powstały fabryka Kombinat Rolno-Przemysłowego Siedlęcina, a także niewielka stadnina.

Znaczenie dotacji finansowych w rozwoju kultury materialnej i niematerialnej Dziwiszowa

Współczesnym, ważnym elementem rozwoju kultury niematerialnej Dziwiszowa, o jeszcze niemierzalnych efektach było przystąpienie w 2012 r. do Programu Odnowy Wsi⁵ oraz utworzenie Stowarzyszenia Nasz Dziwiszów⁶, reprezentującego inicjatywę oddolną. Przykładem działalności aktywizacyjnej społeczności wiejskiej, działającej w Programie Odnowy

Wsi, było wskazanie, w trakcie zebrania mieszkańców, najważniejszych celów rozwoju wsi oraz sposobu ich realizacji. Jako główne cele wymieniono konieczność utworzenia prospołecznej przestrzeni publicznej, której ważnym użytkownikiem miałyby być młodzież, utworzenie pożytecznej płaszczyzny spotkań mieszkańców opierającej się na edukacji, stworzenie nowych miejsc pracy i przygotowanie ludzi do jej podjęcia, a także zapewnienie im możliwości rozwoju fizycznego i rehabilitacji⁷. Zadania te, w założeniu, powinny zostać zrealizowane poprzez wielopłaszczyznowe działania, wymagające zaangażowania całej społeczności wiejskiej, a także wsparcia władz samorządowych. Ze względu na szeroki program aktywizacji życia społecznego wsi efekty jego wprowadzenia i sposób realizacji będą mogły zostać ocenione dopiero w przyszłości.

Bardzo istotne w realizacji programu aktywizującego społeczność lokalną na płaszczyźnie kultury niematerialnej jest jego wpływ na przestrzeń w sensie materialnym. W dzisiejszych realiach zdarza się, iż obserwujemy próby zagospodarowania przestrzeni, podejmowane w sposób nie do końca przemyślany lub taki, w którym projektanci nie mają dostatecznego wpływu na podejmowanie istotnych decyzji projektowych. Konsekwencją takich działań jest zubożenie kulturowe przestrzeni, polegające na jej dewastacji estetycznej i funkcjonalnej przy

The biggest problem of a cultural nature, closely linked to the organisation and functioning of the whole village, was the necessity not to so much reconstruct, but actually to build from scratch a complex social structure for the new residents of Dziwiszów. Once this structure was established, the creation of spatial organisation of the village could follow. All the material changes of the village would represent the new social structure. This difficulty was one of the main causes of the lengthy adaptation process of the Lower Silesian towns and villages to the needs of their Polish inhabitants. Should this factor not have been taken into consideration, it could only lead to further alienation of the people from the material space which surrounded them, and thus, on the one hand, lead to further neglect of the space, and on the other, the wish to leave the social space which felt strange and unfamiliar. It follows that, for a full cultural adaptation of the existing semi-public and public space, efficient social organisation of the populating community was necessary.

The post-war position of the Polish population in Dziwiszów, as was the case for other towns of Lower Silesia, was very poor in terms of economic and social development. Post-war Lower Silesia was populated, as previously mentioned, by impoverished people, deprived of their proper social context and, significantly, affected by the exigency to leave their existing abodes and

exceptionally brutal war operations, which took place in this part of Europe. Beginning a new life under these social and economic conditions on land acquired by Poland turned out to be very difficult.

Excluding the territorial organisation imposed by supervising authorities, often politically influenced, the smooth functioning of a modern society begins with the creation of small social structures at the bottom of the hierarchy; these structures grow over time. These structures also began to emerge in Dziwiszów in the early 70s, about 25 years after the Polish population began to manage the village; in this case, it was a ski club. It was for this club that the development of the land at the foot of Łysa Góra for recreational and sport area commenced; previously, this land was hardly utilised. However, it was the beginning of ski tourism in the immediate area, which laid the foundation for the creation of a functioning ski station. Taking into account the time required to produce a brand new social organisation by the people originating from a variety of places and different social classes, as well as the challenging starting point, it can be said that the bottom-up initiatives commenced here very quickly. In the subsequent years of activation operations, due to restricted access to funding, changes in the economic system were limited; nevertheless, the Agricultural and Industrial Conglomerate Siedlęcín was created, as well as a small stud farm.

The importance of financial subsidies for the development of the material and non-material culture of Dziwiszów

An important contemporary component of the development of the non-material culture of Dziwiszów, the effect of which have yet not been evaluated, could be the 2012 accession to "Program Odnowy Wsi" (the "Programme of Voivodship of Silesia Villager Regeneration")⁵ and the establishment of "Stowarzyszenie Nasz Dziwiszów" ("Our Dziwiszów" Association)⁶, representing a bottom-up initiative. An example of the activation operations of the rural community within the PVSVP, in the course of local conferences, was to identify the most important objectives of rural development and the steps leading to their achievement. The main objectives included the need for a pro-social public space, designed especially to meet the needs of young users, creating a useful platform for the resident meetings to tackle the issues of education, new job creation and preparation to work as well as provide the opportunities to develop physical fitness and rehabilitation⁷. These objectives should be achieved through a multi-faceted operation, requiring the involvement of the whole community of the village, with

jednoczesnym wykorzystaniu często znacznych środków finansowych. Prawidłowe ukierunkowanie energii społecznej na zmiany przestrzeni wymaga natomiast profesjonalnego podejścia do wymienionego zagadnienia, a więc zaangażowania odpowiednich, wykształconych w tej dziedzinie projektantów. Utworzenie miejsca spotkań poprzez odpowiednie zagospodarowanie przestrzeni publicznej polega na podjęciu odpowiedzialnych prac projektowych przez urbanistów i architektów przy ważnym, konsultacyjnym udziale mieszkańców wsi. Podobnie, do utworzenia ścieżek zdrowia czy też sprawnie funkcjonującego gabinetu rehabilitacyjnego lub domu spokojnej starości w zabudowaniach pałacowych również niezbędna jest pomoc projektowa.

Biorąc pod uwagę cały proces projektowy, tym lepszy efekt przestrzenny można osiągnąć, im dłużej trwają prace programowe i projektowe. Z tej przyczyny istotne jest, aby w zebraniach społeczności lokalnej brali udział przedstawiciele profesji twórczych, początkowo jej doradzając, a następnie wykonując projekty zagospodarowania przestrzeni. Udział społeczności lokalnej jako czynnika generującego pomysły czy też wskazującego na swoje potrzeby jest w procesie projektowym niezbędny. Niemniej, nie wydaje się być możliwe, aby wszelkie działania zmierzające do przekształcenia przestrzeni były właściwe zarówno na płaszczyźnie estetycznej i funk-

cjonalnej, jak i ekonomicznej oraz społecznej bez udziału wspomnianych profesjonalistów.

Podkreślić należy, że wykorzystywanie unijnych środków pomocowych, w tym w programie Odnowa Wsi, niesie za sobą pewne, często bardzo poważne zagrożenia. Pierwszym i najważniejszym, szczególnie dobrze zauważalnym z perspektywy psychologicznej jest brak bezpośredniej identyfikacji osób wykorzystujących pomocowe środki finansowe ze źródłem ich pochodzenia. Oznacza to, iż osoby dysponujące wspomnianymi środkami finansowymi nie przyczyniły się do ich wytworzenia, zatem nie znają dobrze ich wartości i niezbędnego do ich zgromadzenia nakładu pracy. Na skutek tego sposób wydawania pomocowych środków finansowych może być mało efektywny. Jest to główna przyczyna wielu problemów, związanych z efektywnością wykorzystywania tych środków. Równocześnie, szybki i stosunkowo łatwy dostęp do znacznych zasobów finansowych powodować może u beneficjenta złudne poczucie bezpieczeństwa, związane z wrażeniem utrzymania ciągłości tego dostępu przez znaczny okres. Dotyczy to, między innymi, bardzo popularnej obecnie agroturystyki, która nie może stać się, w dłuższym czasie, podstawowym sposobem zarabkowania⁸. Jednocześnie, brak realnej, to znaczy rynkowej konkurencji w pozyskiwaniu tych środków nie przyczynia się w żaden sposób do

zwiększenia umiejętności funkcjonowania społeczności na płaszczyźnie ekonomicznej. Zauważyć też można, że wykorzystywanie pomocowych środków finansowych ograniczone jest zasadami ich przyznawania oraz różnego typu kontrolami, co niekoniecznie musi przyczyniać się do zwiększenia skuteczności stosowania pozyskiwanych od aktualnych dysponentów pieniędzy.

Wnioski

Wykorzystywanie pomocowych środków finansowych, pomimo wielu realnych pozornych korzyści, niesie za sobą również wiele niebezpieczeństw. Z powyższego wynika, że najrozsądniejszym sposobem aktywizacji wsi, aczkolwiek trudnym do przeprowadzenia w polskich warunkach, w których często zakłada się osiągnięcie natychmiastowych efektów przy niewielkim nakładzie pracy własnej, mogą być:

- 1) doprowadzenie do aktywizacji społeczności lokalnej przede wszystkim poprzez długoterminową edukację, wskazującą płynące z niej realne korzyści i ich praktyczna weryfikacja;
- 2) stworzenie warunków, umożliwiających niezbędne do rozwoju gospodarczego i wyższego standardu życia polepszenie relacji społecznych, możliwe tylko za pomocą konsekwentnej i długoterminowej edukacji oraz świadomej pracy całej społeczności;

the support of the local government. Due to the broadness of the village's social life activation programme, its implementation and effects can only be evaluated in the future.

A very important element in the implementation of the activation programme for the local community at the level of non-material culture is its influence on the material space. Nowadays, there are attempts to manage the space in a manner that seems to be not entirely coherent; sometimes the designers appear not to have sufficient influence on the important design decisions. As a result, these activities impoverish cultural space as they may include the devastation of its aesthetic and functional values; considerable financial resources are often, nevertheless, used. Social energy can be properly directed to change the space; however, it requires a professional approach to the subject and, therefore, the involvement of designers specialising in this field. Creating a meeting place through the proper management of public space is thus based on proper designs performed by urban planners and architects with a crucial consultative participation of the local population. Similarly, to create a health path, a well-functioning rehabilitation studio or a nursing home in the local palace buildings also requires the professional support of a designer.

Taking into account the whole design process, the longer the project and design stage, the better spatial ef-

fect can be achieved. For this reason, it is important that the community meetings are attended by representatives of the creative professions, initially providing advisory services and subsequently preparing the spatial planning designs. The participation of the local community as an element that generates ideas or emphasises their needs, is essential in the design process. However, it does not seem to be possible that all measures aimed at space transformation would be sensible in both the aesthetic and functional aspects, but not the economic and social aspects, without the participation of the professionals mentioned above.

It should be emphasised that the use of EU aid, including the PVSVR programme, brings certain, often very serious, threats. The first and most important factor, especially clear from a psychological perspective, is the fact that the people using the aid funds do not identify with their source. This means that the person possessing the said funds have not contributed to their creation and, therefore, do not appreciate their value and the effort required to obtain them. As a result, such financial aids may be spent in an ineffective manner. It is a major cause of numerous problems associated with the efficiency of utilising these funds. At the same time, quick and relatively easy access to substantial financial resources can cause a false sense of security resulting from the impression that this effortless access will con-

tinue for a long time. This includes a very popular agrotourism, which cannot become, in the long term, the primary means of earning⁸. At the same time, the lack of real market competition in the acquisition of these funds does not contribute in any way to the increase of the local communities' ability to function efficiently at the economic level. It can also be noticed that the use of the aid is limited by the principles thereof and various types of supervision, which does not necessarily contribute to any increase in efficiency of the utilisation of the funds obtained.

Conclusions

It seems that the use of aid funds, despite numerous apparent benefits, also brings many hazards. It follows that the most reasonable village activation operations, although very difficult to carry out in Polish conditions, where the achievement of immediate results with a little effort can often be assumed, may include:

- 1) Activating local community primarily through long-term education, demonstrating its real benefits and their practical verification;
- 2) Creating appropriate conditions to enable the improvement of social relationships necessary for economic growth and higher standards of life; it is only possible through consistent and long-term education and a conscious work of the whole community;

3) promowanie przez jednostki samorządowe nie nastawionych na szybki zysk firm zagranicznych, lecz lokalnej działalności gospodarczej, przyczyniającej się do wzrostu zasobności członków społeczności, a także ich poczucia własnej wartości.

Podsumowując, bardzo duży potencjał kulturowy Dziwiszowa, podobnie jak i wielu innych wsi dolnośląskich, zyskał nowy impuls do rozwoju dzięki stosunkowo korzystnej w skali europejskiej sytuacji ekonomicznej Polski oraz możliwości wykorzystania pomocowych środków finansowych. Prawidłowa ewolucja kultury niematerialnej, wpływającej bezpośrednio na kulturę materialną, w tym urbanistykę i architekturę, wymaga jednak znacznie więcej: nie tylko wsparcia ekonomicznego, ale przede wszystkim konsekwentnej edukacji społeczności lokalnej oraz chęci zdobycia przez nią nowej wiedzy i umiejętności przy jednoczesnym polepszeniu relacji międzyludzkich. Bardzo pomocna okazać się może, w tym przypadku, analiza osiągnięć przedwojennych mieszkańców Dolnego Śląska. Efekty obecnej, szeroko zakrojonej polityki aktywizacyjnej, ze względu na czas trwania omawianych procesów kulturowych znane nam będą w pełni dopiero za wiele lat. Tym niemniej, wydaje się, że powinniśmy nieustannie dążyć do poprawy jakości naszego życia w skali globalnej przede wszystkim poprzez działania lokalne,

podejmowane z wykorzystaniem wszelkich dostępnych nam środków.

Tomasz Eugeniusz Malec

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Architektura Krajobrazu – Studia
Międzywydziałowe
Katedra Dendrologii i Architektury Krajobrazu

Artykuł finansowany z DS3500/KDiAK z tematu: „Badania nad wzajemnym przenikaniem krajobrazów miejskiego i wiejskiego”.

Przypisy

¹ <http://www.dziwiszow.pl/> z dnia 26.05.2013.

² <http://www.dziwiszow.pl/> z dnia 29.05.2013.

³ RGV – Riesengebirgsverein, niemiecka organizacja turystyczna, działająca w latach 1880 – 1945 na terenie Karkonoszy, Gór Kaczawskich, Gór Izerskich i Rudaw Janowickich, a do dzisiaj na terenie Niemiec.

⁴ Do dzisiaj w Dziwiszowie znajdują się ruiny niewykorzystanych obiektów mieszkaniowych.

⁵ Celem programu pomocowego Odnowa Wsi uruchomionego na Dolnym Śląsku w 2004 r. jest aktywizacja lokalnych społeczności wiejskich związana ze zmianami charakteru terenów nieurbanizowanych, wymagającymi rozwinięcia działalności pozarolniczej z jednej, a rozwojem tożsamości kulturowej z drugiej strony. Realizacja programu opiera się na zasadach oddolności (zaangażowania i odpowiedzialności społeczności lokalnej), pomocniczości (partnerstwa sołectw z gminami) oraz współdziałania czynników rozwoju lokalnego. <http://www.umwd.dolnyslask.pl/> z dnia 25.05.2013 r.

⁶ Statut Stowarzyszenia Nasz Dziwiszów w wersji ujednoliconej został przyjęty uchwałą Zebrania Założycieli 6.12.2013 r. <http://www.naszdziwiszow.pl/> z dnia 29.05.2013 r.

⁷ Protokół z zebrania mieszkańców Dziwiszowa z dnia 13.09.2012 r. <http://www.naszdziwiszow.pl/> z dnia 29.05.2013 r.

⁸ Ze względu na realne, bardzo zmienne w dzisiejszych czasach zapotrzebowanie rynku.

Literatura – Literature

1. Firszt S., 2006. Badania archeologiczne nad dolnośląskim górnictwem kruszcowym w latach 1975–2000. Prace Naukowe Instytutu Górnictwa Politechniki Wrocławskiej. Studia i Materiały Nr 32, 75–79.

2. Gubańska R., 2008. Współczesny obraz dolnośląskiego folwarku [w:] Zarządzanie krajobrazem kulturowym, praca zbiorowa pod redakcją naukową Urszuli Mygi-Piątek i Krystyny Pawłowskiej, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 10, 178–185.

3. Niedźwiecka-Filipiak I., 2009. Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu.

Źródła internetowe – Net sources

4. <http://www.dziwiszow.pl/> z dnia 26.05.2013 r.

5. <http://www.krajobraz.kulturowy.us.edu.pl/> z dnia 19.05.2013 r.

6. <http://www.naszdziwiszow.pl/> z dnia 29.05.2013 r.

7. <http://www.umwd.dolnyslask.pl/> z dnia 25.05.2013 r.

- 3) Promoting by local governments, not foreign business entities, focused on quick profit, but local business initiatives, contributing to the increase of wealth of the members of local community and, more importantly, their self-esteem.

To summarise, the considerable cultural potential of Dziwiszów, like that of many other Lower Silesian villages, has gained a new development energy thanks to the relatively favourable economic situation of Poland in Europe and combined with the provision of aid funds. Proper evolution of non-material culture, having a direct impact on material culture including urban planning and architecture, however, requires the involvement of other factors too besides economic support; these factors include consistent education of the local community and its willingness to acquire new knowledge and skills while improving interpersonal relationships. The analysis of the achievements of the pre-war population of Lower Silesia may prove to be very helpful in this case. The effects of current broad activation policies, due to the duration of these cultural processes, will not be observed fully for many years. However, it seems that we should continually strive to improve the quality of life on a global scale, mainly through local operations performed with the use of any obtainable means.

Tomasz Eugeniusz Malec

Agricultural University of Cracow
Landscape Architecture, Interdisciplinary
Studies
Department of Dendrology and Landscape
Architecture

Article is funded from DS3500/KdiAK, the topic: "Research on the relations between urban and rural landscapes".

Endnotes

¹ <http://www.dziwiszow.pl/> of 26.05.2013.

² <http://www.dziwiszow.pl/> of 29.05.2013.

³ RGV – Riesengebirgsverein, German tourist association, operating in 1880–1945 in the Giant Mountains, the Kaczawskie Mountains, Jizera Mountains and the Rudawy Janowickie; the organisation operates to this day in Germany.

⁴ Even today, the ruins of unused housing facilities can be found.

⁵ The aim of the "Programme of Voivodship of Silesia Villager Regeneration" launched in Lower Silesia in 2004, is the activation of local rural communities, associated with the changes in the nature of previously non-urbanised areas, requiring the development of non-agricultural activities on the one hand and the development of cultural identity on the other. Programme implementation is based on the principles bottom-up initiatives (commitment and responsibility of the local community), subsidiarity (partnerships of villages and municipalities) and the interaction of local development factors. <http://www.umwd.dolnyslask.pl/> of 25.05.2013.

⁶ The Statute of the "Nasz Dziwiszów" Association, the consolidated version, was adopted by resolution of the Assembly of Founders on the 06.12.2013. <http://www.naszdziwiszow.pl/> of 29.05.2013.

⁷ The protocol of the meeting of Dziwiszów's residents of 13.09.2012. <http://www.naszdziwiszow.pl/> of 29.05.2013.

⁸ Due to the real, very changeable market demand of today.